

BİLDİRİ KİTABI

26-27 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

CİLT I

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN

SEMPOZYUMU

26-27 NİSAN 2018

Düzenleme Kurulu Başkanı

Cevdet KABAKCI

(Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı)

Editör

Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN

Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TİYEK

Dr. Öğr. Üyesi Veli ABA

Arş. Gör. Sezai KORKMAZ

Arş. Gör. İrfan KARA

Dizgi&Mizanpaj ve Tasarım

Arş. Gör. Sezai KORKMAZ

Arş. Gör. İrfan KARA

ŞÜKRAN İŞÇİ

ISBN

978-605-4996-62-9 (Tk.)

978-605-4996-63-6

Basım Tarihi

EKİM 2018

Yapım & Baskı

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı

Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü

0 (344) 225 24 15 - 16

www.kahramanmaras.bel.tr

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

ULUSLARARASI İSLÂM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

International Symposium On Islam And Model Human

المؤتمر الدولي عن الإسلام والإنسان النموذجي

26-28 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

Adres:

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı

Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü

(0 344 223 76 71)

&

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı

Tel: (0344 300 27 01)

e-mail:

islamvemodelinsansempozyumu@gmail.com

SAHÂBENİN MODEL DAVRANIŞLARININ (İ'TİDÂL) OLUŞUMUNDA HZ. PEYGAMBERİN (S.A.S.) ROLÜ

Erdoğan KÖYÇÜ*

ÖZET

İ'tidâl kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına temas ettik. Kur'ân-ı Kerim'de ve Peygamberimizin (s.a.s.) hadislerinde geçen i'tidâlin hangi anlamlarda kullanıldığını ele aldık. Peygamberimiz, Allah'a itaatte, ibadetlerde, ferdin ve toplumun hayatında ideal ve seviyeli diyebileceğimiz i'tidâlli davranışlar sergilemiş ve bu tür davranışlar sergileyen sahâbe-i kirâmı övmüş, aşırı tutum ve davranışlarına engel olmuştur. İ'tidâle davet eden model diye tavsif ettiğimiz orta yolu öneren davranışlar yapmalarını öğütlemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde i'tidâlli davranışların nasıl ele alındığını araştırdık. İ'tidâl olarak tavsif edilen bu ölçülerin nasıl bir insicâm içinde uygulanması gerektiğine dair bazı örnekler sunduk. Peygamberimizin (s.a.s.) ashâb-ı kirâm'ın yanlış tavır ve davranışları karşısında onlara i'tidâlli davranışlar diye tavsif ettiğimiz model davranışlarının oluşumunda nasıl bir metot izlediğini ve bu metotlarla aşırılığa giden hâl ve davranışları nasıl örnek gösterilecek davranışlar haline getirdiğini ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Sahâbe, Davranış, Model, İ'tidâl,

GİRİŞ

Adâletin Kelime Anlamı : Adâlet “**adl**” kelimesinden mastardır. “**cevr**”, “zulûm” kelimesinin zıddıdır. “**mustakîm**” “doğru” ve “**zû adlin**” “**adâlet sahibi**” anlamındadır. “Hâkim verdiği hükümde âdil oldu.” kullanımındaki anlamdadır. İbn Manzûr (ö. 711/1311), “Aranızdan iki şahit getirin.”¹ âyetini istişhâd için kullanmıştır. “Sizden adâlet sâhibi hükmünü versin.” Anlamındadır. Erkek ve kadın için “**adlun**” sıfatı kullanılır. “**Raculun adlun**” “adâletli adam”, “**imraetu ve nisvetun adlun.**” “Adâletli kadın-kadınlar” anlamına gelir. İbn Cinnî (ö.392/1002)² “**İmraetun adletun**” “Adâlet sahibi kadın” anlamında kullanmıştır.³ Kitâb ve Sünnetteki adâlet ise zulûm olmaksızın âdil dağıtımdır.⁴

“**İ'tidâl**” ise yine “**adl**” kelimesinden türemiş, iki hal ortasından orta hâl ve durum anlamına gelmektedir.

“**İ'tidâl**”, duygu, düşünce, ahlâk ve davranışlardaki denge anlamında bir terimdir. Felsefe kültürünün İslam Dünyası'nda gelişmesiyle birlikte i'tidâl kelimesi “mâzâc, karakter ve Ahlâk'ta aşırılıklardan uzaklık, ılımlılık, denge” manasında Ahlâk ve Psikoloji terimi olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁵

İ'TİDÂLLİ DAVRANANLARIN MÜKÂFATLARI

İ'tidâl'in temel esasları, Yüce Allah'ın beyan ettiği 6 esasta toplanmıştır: “Allah, adâleti, iyiliği ve yakınlarla vermeyi emreder. Ahlâksızlığı, kötülüğü ve taşkınlığı yasaklar. Düşünesiniz diye size öğüt verir.”⁶

“Onların sözü: “Rabbimiz, günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılığımızı bağışla, ayaklarımızı sâbit kıl, kâfir topluma karşı bize yardım et! demekten başka bir şey değildi. Allah da onlara dünya nimetini ve âhiret nimetinin en güzelini verdi. Allah, iyilik edenleri sever.”⁷

* Dr. Öğr. Üyesi Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ekoycu@bartin.edu.tr

¹ Ey iman edenler, belirli bir süreye kadar borçlandığınız zaman onu yazın. Aranızda bir kâtip doğru olarak yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borçlu olan da yazdırsın. Rabbi olan Allah'tan korksun da ondan hiç bir şeyi eksiltmesin. Eğer borçlu câhil veya zayıf ya da bizzat kendisi yazdırmaya gücü yetmezse, velisi (onu) dosdoğru yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek yoksa razı olacağınız şahitlerden, bir erkek ve biri unuttuğu zaman diğerinin ona hatırlatması için iki kadın,” Bakara, 2/282.

² Ebûl-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdadî. Bkz. Mehmet Yavuz, “İbn Cinnî” *DİA*, TDV Yay. İstanbul, 1995. c. XVII, s. 397-400.

³ Cemâluddin Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “Adl” mad. Dâru Sâdir, Beyrut, ts. c. XI s. 430, 435.

⁴ İbn Manzûr, *age*, c. XI s. 430, 434.

⁵ Mustafa Çağırıcı, “İ'tidâl” *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2001. c. XXIII, s. 456.

⁶ Nahl, 16/90.

⁷ Âl-i İmrân, 3/147-148.

Yüce Allah: “De ki: “Allah’ın size indirdiğinin bir kısmını haram, bir kısmını helal kıldığını görüyor musunuz? De ki: “Size Allah mı izin verdi yoksa Allah hakkında yalan mı uyduruyorsunuz? Allah hakkında yalan uyduranlar Kıyâmet gününü ne zannettiler? Şüphesiz Allah, insanlara karşı bol ihsan sahibidir fakat insanların çoğu şükretmezler.”⁸

“Ey Peygamber, ne diye eşlerinin gönlünü hoş etmek için Allah’ın helâl kıldığını kendine haram ediyorsun? Allah, bağışlayıcıdır, merhametlidir. Allah yeminlerinizi keffâretle çözmeyi size farz kılmıştır. Allah, sizin Mevlânızdır. O, Alîm’dir, Hakîm’dir.”⁹

Ganîmetlerin taksimi konusunda Peygamberimizi (s.a.s.) itham eden sahâbiye: “Allah ve Rasûlü âdil olmazsa kim âdil olabilir?”¹⁰ diyerek Allah ve Rasûlü’nün asıl adâleti uygulayacak olduğu konusunda ikaz etmiştir. Allah Tealâ, Rasûlullah’a ganîmetlerin 1/5’ini kullanma hakkı verilmiştir. 1/5’in tasarrufu kendisine âit olduğu için¹¹ sahâbînin böyle bir davranışı karşısında kendisini insâfa ve i’tidâle davet etmiştir.

ALLAH RASÛLÜNÜ SEVME VE ONA TÂBÎ OLMADA İ’TİDÂLİN MÛKÂFATI

Allah Tealâ, Rasûlüne (s.a.s.) itaat etmeyi kendisine sevmeyi bağlamıştır. Allah’ı sevdiğini ifade eden birinin Hz. Peygamberi sevmemesi O’na itaat etmemesi düşünülemez. Bu hususta Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: “Kim Peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.”¹²

“De ki: Allah’ı seviyorsanız, bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, bağışlayandır, merhamet edendir.”¹³

Peygamberimiz (s.a.s.): “Bana itaat eden Allah’a itaat etmiş olur. Bana âsi olan Allah’a âsi olmuş olur.”¹⁴ buyurmuştur.

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.): “Diretenler hâric, bütün ümmetim Cennet’e girecektir.” Buyurunca “Ey Allah’ın Rasûlü diretenler kim?” dediler. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Kim Bana itaat ederse Cennet’e girer. Kim de bana karşı gelirse diretiyor demektir.”¹⁵

“Mescidin kapısının gölgesinde bir adama rastladık: “Ey Allah’ın Rasûlü! Kıyâmet ne zaman kopacak? diye sordu. Rasûlullah (s.a.s.) Kıyâmet için ne hazırladın? diye sordu. “Ey Allah’ın Rasûlü çok namazım, orucum, zekâtım yok. Fakat Allah ve O’nun Rasûlünü seviyorum.” Dedi. Rasûlullah (s.a.s.): “Kişi, sevdiği ile beraberdir.” buyurdu.¹⁶

ANNE BABAYA İTAATTE İ’TİDÂL

Allah Tealâ, önce kendisine kulluk etmeyi sonra anne babaya iyilik etmeyi emretmiş, onlara karşı kaba davranmayı da nehyetmiştir:

“Rabbim, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi ve ana, babaya iyilik etmenizi emretmiştir. Eğer, onlardan biri veya her ikisi de senin yanında ihtiyarlayacak olurlarsa, onlara “öf” bile deme! Onları azarlama. Onlara güzel söz söyle. Onlara merhamet ile tevazu kanadını indir ve şöyle dua et: “Rabbim, onların küçükken bana merhametle muamele ettikleri gibi şimdi de sen onlara merhamet et.”¹⁷

“İnsana anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu sıkıntıdan sıkıntıya düşerek karnında taşıdı. Sütten kesilmesi de 2 yılı buldu. Bana ve anne ve babana şükret, dönüş Bana’dır.”¹⁸

Peygamberimiz (s.a.s.): Şüphesiz Allah, size annelerinizi vasiyyet etti. Sonra yine annelerinizi vasiyyet etti. Sonra babalarınızı vasiyyet etti sonra yakınlarınızı vasiyyet etti.”¹⁹ Buyurarak anne ve babaya karşı iyilik yapmayı emretmiştir.

⁸ Yûnus, 10/59-60.

⁹ Tahrîm, 66/1-2.

¹⁰ Muslim, Zekât, 46.

¹¹ Sana ganîmetleri soruyorlar. De ki: “Ganîmetler, Allah’a ve Elçisi’ne aittir. Allah’tan korkun, aranızı düzeltin. Eğer mümin iseniz Allah’a ve Elçisi’ne itaat ediniz. Enfâl, 8/1. “Eğer Allah’a ve hakkın bâtıldan ayrıldığı, iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman ediyorsanız, bilin ki ele geçirdiğiniz ganîmetlerden beşte biri Allah’ın, Peygamberin, yakınların, yetimlerin, düşkünlerin ve yolda kalmışlarındır. Allah’ın her şeye gücü yeter.” Enfâl, 8/1.

¹² Nisâ, 4/80.

¹³ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁴ Buhârî, Ahkâm, 1, Cihad, 109.

¹⁵ Buhârî, İ’tisâm, 2.

¹⁶ Muslim, Birr, 50.

¹⁷ İsrâ, 17/23-24.

¹⁸ Lokmân, 31/14.

¹⁹ El-Buhârî, el-Edebu ’l-Mufred, s. 42.

“Kime iyilik edeyim?” diye soran gence, Peygamberimiz (s.a.s.): “Annene sonra kime iyilik edeyim? Yine annene sonra kime iyilik edeyim? Yine annene 4. defa da kime iyilik edeyim? diye sorduğunda: “Babana.”²⁰ şeklinde cevap vermesi de anneye babaya karşı i’tidâlin göstergesidir. Zira sıkıntılar çekerek onu karnında taşıyan ve meşakkatlerle büyüten annedir. “İnsana, anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu güçlük içinde taşımış ve güçlükle doğurmuştur. Onun taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır. Ta ki bulûğ çağına ulaştığı ve kırk yaşına eriştiği zaman “Rabbim, bana, ana, babama verdiğin nimetine şükretmemi, razı olacağın doğru işleri yapmamı bana ilham et. Benim için soyumu da ıslâh et. Ben, Sana tövbe ettim ve ben Sana teslim olanlardanım, dedi.”²¹

AİLE VE TOPLUMDA İ’TİDÂL

Aile ve toplumda i’tidâlin gerçekleşebilmesi işlerin ve hükümlerin aile ve toplumda hakkaniyetle yapılmasına bağlıdır. Öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’de bir mü’minin model davranışlar sergilenmesi gerektiğini vurgulayan bazı ayetlere yer vereceğiz:

“Ey iman edenler! Adâlet ile hükmeden hâkimler ve Allah için (doğru söyleyen) şahitler olun. Şâhitliğiniz kendi aleyhinize veya çocuklarınızın ve yakınlarınızın aleyhine olsa bile, zengin olsun fakir olsun doğru şahitlik edin. Allah her ikisine de sizden daha yakındır. Adâletten sapmamak için heveslerinize uymayın. Eğer (adâlet ile hüküm vermekten, şahitliğinizde doğru söylemekten çekinir) dilinizi eğip bükerseniz ve yüz çevirerseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”²²

“Allah, size emânetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adâletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.”²³

İçinizden bekârları, köle ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah, onları lütfü ile zenginleştirir. Allah, Kuşatıcıdır, Alîmdir.”²⁴

Peygamberimiz evlenmeye gücü yetenlere evlenmeye tavsiye ederken evlenmeye gücü yetmeyenlere ise oruç tutmayı tavsiye etmiştir: “Ey gençler evleniniz. Evlilik, gözü korur. Namusu, muhâfaza eder. Evliliğe gücü yetmeyenler oruç tutsun. Oruç, onun için kalkandır.”²⁵

Peygamberimiz (s.a.s.): “Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”²⁶ buyurarak bekâr olanlara Allah’ın emri olan evliliği tavsiye etmiş, evlenmeyi düşünmeyenlere de bu emrine uymada i’tidâli önermiştir.

Kadınlarla iyi geçinme hususunda da i’tidâli davranmaya özen göstermemizi şöyle ifade etmiştir: “Kadın gerçekten kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. O halde bırakırsan ondan eğri olarak istifade edersin.”²⁷

“Bir mü’min bir mü’mineye (eşine) buğz etmesin. Çünkü O’nun bir huyunu beğenmezse başka bir huyunu beğenir.”²⁸

“Hz. Âişe: “Rasûllah (s.a.s.) hizmetçisine, hanımlarından birine (hatta) hiçbir kimseye eliyle vurmamıştır.”²⁹ diyerek O’nun eşleriyle münâsetlerinde i’tidâli hareket ettiğini ifade etmiştir.

Toplumun huzur ve sükûnunda karşılık merhamet ve hoşgörü esas olmalıdır. Kin, nefret gibi duygular, toplumda huzurun, güvenin ortadan kalkmasını sağlar. Kavgaların asıl sebebi de budur.

Peygamberimiz (s.a.s.): “Babasından ve annesinden olsa bile kardeşine silah çekene, melekler lanet eder.”³⁰ buyurarak huzursuzluğa sebebiyet veren bu davranışı yapılmaması gerektiğine işaret etmiş: “Bize silah çeken bizden değildir.”³¹ buyurarak da kavganın, kargaşanın ve kaos ortamı oluşturmanın birlik ve beraberliğimize zarar veren haller olduğundan bu davranıştan men etmiştir.

²⁰ *Ebû Dâvûd*, Edeb, 129; *Tirmizî*, *Birr*, 1.

²¹ *Ahkâf*, 46/15.

²² *Âl-i İmrân*, 3/31.

²³ *Nisâ*, 4/58.

²⁴ *Nûr*, 24/32.

²⁵ *Tirmizî*, *Nikâh*, 1.

²⁶ *Tirmizî*, *Nikâh*, 3.

²⁷ *Buhârî*, *Nikâh*, 79. *Muslim*, *Radâ*, 60-63.

²⁸ *Muslim*, *Radâ*, 61. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, c. II, s. 329.

²⁹ *Ebû Dâvûd*, *Nikâh*, 42. *İbn Mâce*, *Nikâh*, 51.

³⁰ Hemmâm b. Münebbih, *İlk Hadîs Mecmûlarından Hemmâm b. Münebbih’in Hadîs Mecmûası* (trc. Mehmet Râğîb İmamoğlu), Doğu Matbaası, Ankara, 1966. s. 55. hn. 99. *Muslim*, *Birr*, 35.

³¹ *Buhârî*, *İman*, 43; *Diyât*, 2.

Mü'minlerin aralarında birlik ve beraberlik sağlayıp sevgi ve merhameti hâkim kılarak hareket etmeleri, kâfirlere karşı ise şiddetli davranmaları gerektiği hususunda Allah Tealâ, şu uyarıda bulunmuştur: “Muhammed, Allah’ın elçisidir. Onunla beraber olanlar, kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler. Onların rükû ve secde ederek Allah’ın lütuf ve rızasını aradıklarını görürsün...”³²

“Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de, elçiler gelip geçmiştir. Öyleyse şimdi, O, ölür veya öldürülürse topuklarınızın üstünde geri mi döneceksiniz? Kim topukları üzerinde geri dönerse, Allah’a hiç bir şekilde zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”³³

Toplumdaki huzursuzlukların ortadan kaldırılması için Peygamberimizin bizlere tavsiye ettiği temel prensipler şöyle vurgulanmıştır: “Sizden kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse diliyle değiştirsin, ona da gücü yetmezse kalben buğzetsin. Bu da imanın en zayıf derecesidir.”³⁴

Rasûlullah (s.a.s.) Ashâb-ı Kirâm’ı Medîne’de kurduğu Ashâb-ı Suffa’da hem ilmen hem fikren hem ahlâken gelecek nesillere rol model olabilecek evsafa yetiştirmeye gayret ediyor onlar arasındaki ırk, renk farklarını ortadan kaldırarak itidalli davranışları toplumda hâkim kılarak onları kardeş ilan ediyor, zorluklarla mücadelenin yanında imanlarıyla oynayan zâlimlere karşı da iman mücâdelesini veriyordu.

Peygamberimiz Ashâb-ı Suffa’da bizzat eğitip, öğrettiği aralarında hak ve adâleti (i’tidâli) hâkim kıldığı sahâbe-i kirâm, fetihlerle şahlanıp dünyanın her tarafında ilây-ı kelimetullah’ı hâkim kılmaya gayret etmişlerdir. Dünyada emsâli bir daha görülemeyecek güzel davranış modellerini Peygamberimizin sözlerini hem ezberleyerek hem yazarak en önemlisi de yaşayarak O’nun rol model davranışları bütün gittikleri her yerde hâkim kılmaya çalışmışlardır.

NAMAZ ORUÇ VE SADAKADA İ’TİDÂL

Peygamberimiz (s.a.s.) ibadette aşırılıklara yönelen sahâbenin davranışlarına engel olmuştur. Kudâme b. Maz’ûn ve bir başka sahâbî Hz. Peygambere gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bizden biri hayvan eti yememeğe, birimiz de evlenmemeye verdik.” demeleri karşısında: “Ben hem kadınlarla evleniyorum hem de hayvanların etinden istifade ediyorum. İslamiyet’te nefse cefâ ve ruhbâniyet asla câiz değildir.” buyurarak onların bedenleri üzerindeki haklarını hatırlatmanın yanında aşırılıklardan uzak, dengeli bir yaşamı önermiş, model davranış oluşturmalarına zemin hazırlamıştır.

Peygamberimiz (s.a.s.) hakkında: “Allah, geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve sana dosdoğru yolu göstereyim...”³⁵ buyrulduğu halde ibadetten dur olmamıştır. “Şükredici bir kul olmayayım mı?”³⁶ buyurarak ibadetin: “Az da olsa devamlı olanını”³⁷ tavsiye etmiştir.

Hiz. Âişe’nin rivayet ettiğine göre bir kadınla birlikte otururlarken yanlarına Peygamber (s.a.s.) girdi ve: “Bu kadın kim?” diye sordu. Hz. Âişe: “Bu fulân hanımdır.” dedikten sonra: “O’nun çok namaz kıldığından bahsetti.” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): “Bütün bunları sayıp dökmeyi bırak. Gücünüz yettiği nispette ibadet etmeniz size yeter. Allah’a yemin ederim ki “Siz bıkıp usanmadıkça Allah bıkıp usanmaz. Dinin en sevimsisi, sahibinin o ibadete devam etmesidir.”³⁸

Rasûlullah (s.a.s.) ibâdetin asıl manasından koparılmasını tasvip etmemiştir. Kişinin ibadetlerini devamlı, güç yetirebildiği kadar ve vaktinde yapması asıldır. Zaten Yüce Allah: “Allah, hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemesin.”³⁹ buyurarak kişinin üstesinden gelemeyeceği bir ibadetin kendisine yüklenmediği beyan etmiştir.

Arkadaşlarına yatsı namazını kıldıran Muâz b. Cebel, namazı uzatmıştı. Bizden bir adam namazdan ayrıldı ve ayrı namaz kıldı. Muâz’a bu durum haber verildiğinde O’na: “Münâfik” dedi. Bu durum Adama ulaştığında Adam Rasûlullah’ın huzuruna çıktı. O, Muâz’ın kendisine söylediğini haber verdi. Rasûlullah (s.a.s.): “Ey Muâz! Sen fitne mi çıkarmak istiyorsun? İnsanlara İmam olduğunda: “

³² Fetih,48/29.

³³ Âl-i İmrân, 3/144.

³⁴ Muslim, İmân,29, 78. *Ebü Dâvûd*, Salât, 248.

³⁵ Fetih, 48/3.

³⁶ *Buhârî*, Teheccüd, 6; *Müslim*, Misâfirin, 18.

³⁷ *Buhârî*, İman 32.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, Musned, VI/61. *Buhârî*, İman 32.

³⁹ Bakara, 2/286.

Ve’ş-Şemsi ve Duhâhâ⁴⁰ Sebbihi’smi Rabbike’l-A’lâ⁴¹ İkra’ bismi Rabbike⁴² velleyli izâ yağşâ’yı⁴³ oku.”⁴⁴

Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir hadiste: “Sizden birisi insanlara imam olduğunda hafif tutsun. Onların içinde, küçük, büyük, zayıf hasta kimseler vardır. Yalnız kıldığı zaman ise istediği kadar (uzun) kılsın.”⁴⁵ Enes b. Mâlik’ten rivâyet edilen bir hadiste ifade edildiği vechile: “Rasûlullah (s.a.s.) insanlara namazı en hafif kıldırdı.”⁴⁶

Namazın her rek’atında İhlâs Sûresini okuyan ve Peygamberimize bu durumu arz edilen gence bunu niçin yaptığı sorduğunda: Genç: “İhlas’ı çok seviyorum.” diye karşılık vermiş Peygamberimiz kendisine herhangi bir ikazda bulunmamıştır.”⁴⁷ Yüce Allah: “Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun.”⁴⁸ buyurarak mü’minele bu kolaylığı zâten temin etmiştir.

Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) gündüzleri sürekli oruç tutmaya geceleri ibadetle geçirmeye kesin karar vermişti. Hz. Peygamber (s.a.s.): “Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır, gözünün hakkı vardır, eşinin hakkı vardır, ayda 3 gün oruç yeterlidir. Buyurdu.” Abdullah b. Ömer ise benim bundan fazlasına da gücüm yeter.” deyince Allah Rasûlü (s.a.s.): “Gün aşırı tut. Bu Dâvûd’un orucudur ve oruçların en üstünüdür.” buyurdu.⁴⁹

Enes şöyle diyor: “ Rasûlullah (s.a.s) oruç sanardık, iftar ederdi, İftar edecek sanardık oruç tutardı.”⁵⁰

Allah Teâlâ, sadaka verilecek kimseleri: “Sadakalar, Allah’tan bir farz olarak fakirler, düşkünler, onu toplayan memurlar, kalpleri (İslam’a) ısındırılanlar, köle ve esirler, borçlular, Allah yolunda ve yolda kalanlar içindir. Allah Alîmdir, Hakîmdir.”⁵¹ buyurarak beyan etmiştir.

Peygamberimiz (s.a.s.) ise: “Allah’ın rızası için Müslümanın, çoluk, çocuğuna sarfettiği her şeyin kendisi için sadaka olduğuna” işaret etmiştir.⁵²

Mal ile övünmenin ifrat olduğunu bunun nasıl i’tidâli bir davranış hâline dönüşebileceğiyle ilgili olarak Mutarrif’in babasından işittiği hadisi zikretmek istiyoruz: “Peygamberin (s.a.s.) yanına geldim. Elhâkimu’t-Tekâsür sûresini⁵³ okuyordu. Ardından şöyle buyurdu: “Âdemoğlu “malım malım” der. Ey âdemoğlu, “ Acaba yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka verip önden gönderdiğinden başkası senin malın mıdır?”⁵⁴

DUADA VE BEDDUA ETMEMEDE İ’TİDÂL

Allah Teâla dua etmemiz gerektiğini ve duamızın kabul edileceğini şöyle ifade etmiştir: “Kullarım benden sana sorarlarsa; şüphesiz ben yakınım. Bana dua edenin, dua ettiği zaman, duasına karşılık veririm. O halde onlar da benim davetime icabet etsinler ve bana inansınlar ki doğru yolda olsunlar.”⁵⁵

“Kimse kendi ameliyle Cennet’e giremez. Sen de mi Yâ Rasûlallah? “Evet Ben de Allah’ın rahmeti ve fazlıyla beni kuşatması hâriç”⁵⁶ buyurmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s.): “Duâ, ibâdetin özüdür.”⁵⁷ buyurmuş, Tâif’te kendilerini Cennet’e çağırın bir Peygamberi taşıyanlara beddua etmemiş bilakis onları bu davranışları karşısında onlara: “Rabbim kavmimi affet onlar bilmiyorlar.”⁵⁸ diye onların affi için dua etmiştir.

⁴⁰ Şems Sûresi, 91/1.

⁴¹ A’lâ Sûresi, 87/1.

⁴² Alak Sûresi, 96/1.

⁴³ Leyl Sûresi, 92/1.

⁴⁴ Muslim, Salat, 36.

⁴⁵ Muslim, Salat, 36.

⁴⁶ Muslim, Salât, 37.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Musned, c. III. s.141.

⁴⁸ Müzzemmil, 73/20.

⁴⁹ Muslim, Sıyâm, 82.

⁵⁰ Buhârî, Teheccüd, 11.

⁵¹ Tevbe, 9/60.

⁵² Buhârî, İmân, 41. Muslim, Zekât, 48. Tirmizî, Birr, 42.

⁵³ Tekâsür, 102/1.

⁵⁴ Muslim, Zuhd, 3.

⁵⁵ Bakara, 2/186.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, Musned, c. II, s. 501.

⁵⁷ Tirmizî, Daavât, 1.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, Musned, c. I, s. 437.

İnsanın günah işleyebileceğini ancak asıl olan Allah'ın af ve mağfiretinin geniş olduğunu unutmamak ve işlenen günahın ardından o günaha dönmek üzere tövbe etmektir.

Allah Tealâ, bütün günahları affedeceğini “De ki: “Ey kendilerine karşı günah işlemekte aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlayıcıdır. O, çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”⁵⁹ ayetiyle beyan etmiştir:

Peygamberimiz (s.a.s.): “Nefsim elinde olan Allah'a kâsem ederim ki Siz günah işlemezseniz Allah sizi giderir, günah işleyen bir kavim getirir. Onlar istiğfâr ederler. Allah onların istiğfârını kabul eder.”⁶⁰

HELÂL VE HARÂMDA İ'TİDÂL

Allah Tealâ insanların yeryüzünde huzur, sükûn içinde yaşaması amacıyla insanlara bazı emir ve yasalar koymuş bu emir ve yasalarda da i'tidâli öngörmüştür: “İsrâiloğullarından: “Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anaya, babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edin, insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin! diye söz almıştık. Sonra siz pek azınız dışında sözünüzden döndünüz ve hâlâ da dönmeye devam ediyorsunuz. Sizden “boş yere kanınızı akıtmayınız, birbirinizi yurdunuzdan çıkarmayınız” diye söz almıştık; sonra siz de söz vermişsiniz ve hâlâ buna şahitlik ediyorsunuz.”⁶¹

Peygamberimiz (s.a.s.) harâm ve helâlın arasında şüpheli şeylere dikkat çekmiş ve bunlar kaçınılmasını tavsiye etmiştir. “Harâm bellidir, helâl de bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harâma düşmüş olur, Tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da harâmlarıdır. Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var ki, eğer o sağlıklı olursa cesedin tamamı sağlıklı olur, eğer o bozulursa, cesedin tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir.” Peygamberimizin bu beyanlarından hareketle şunları söyleyebiliriz: Harâmdan uzaklaşıp helâle sarılmak yeterli değildir. İ'tidâli olan davranışları yapmak, şüpheli olan şeylerden de kaçınmayı da esas almak gerekmektedir.⁶²

MERHAMET VE ŞEFKATTE İ'TİDÂL

Kız çocuklarını diri diri toprağa gömen⁶³ bir toplumda çocuklara şefkât ve merhamette i'tidâli davranışlar sergilemesi Usâme b. Zeyd'in şu ifadeleriyle en güzel şekilde ifadesini bulmuştur: “Rasûlullah (s.a.s.), beni alır, bir dizine oturtur, (torunu) Hasan b. Ali'yi de öbür dizine oturturdu. Sonra bizi bağrına basıp şöyle derdi: “Allah'ım bu ikisine merhamet et. Men de onlara merhamet ediyorum.”⁶⁴

Yetimlere karşı muâmeleleri de i'tidâli davranışlarının bir başka örneğidir: “İşâret ve orta parmağını göstererek: “Ben ve yetimi koruyan Cennet'te yanyanayız.”⁶⁵

İçki içen ve kendisine sopa vurma cezası uygulanan Abdullah'a orada bulunan bir sahâbînin: “Allah'ım ona lanet et. Ne de çok sarhoş olup Allah Rasûlünün yanına getiriliyor.” demesi üzerine Allah Rasûlü: “Ona lanet etmeyin. Vallahi ben biliyorum ki O, Allah'ı da Rasûlünü de seviyor.”⁶⁶ buyurması da mü'minin hataları karşısında sahabeye daha dikkatli ifadeler kullanmayı öğütlemesi i'tidâli davranışlara yönlendirmesinin en güzel örneklerindedir.

Bu olayın bir benzeri de Nuayman isimli şahsın başına gelmişti. O da çok içki içmesi sebebiyle Allah Rasûlü tarafından birkaç defa sopa vurulma cezasına çarptırılmıştı. Bu cezalardan birinde sahabeden biri: “Allah sana lanet etsin, Allah seni rezil etsin!” diye beddua edince Allah Rasûlü: “Böyle söylemeyin, kardeşinize karşı şeytana yardımcı olmayın.” buyurmuştu.⁶⁷

Mekke'den Medine'ye hicret eden muhâcire kucak açan Ensar, Hz. Peygamber'e: “Hurmâlıklarımızı bizimle muhâcîr kardeşlerimiz arasında taksim et.” dediklerinde doğru olmayacağını:

⁵⁹ Zümer, 39/44.

⁶⁰ Müslim, Tevbe, 2.

⁶¹ Bakara, 2/83-84.

⁶² Buhârî, İman, 39.

⁶³ “Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman. Hangi suçtan öldürüldüğü.” Tekvir, 81/8-9.

⁶⁴ Buhârî, Edeb, 22.

⁶⁵ Tirmizî, Birr, 14.

⁶⁶ Buhârî, Hudûd, 5; Ebû Davud, Hudûd, 37.

⁶⁷ Buhârî, Hudûd, 4; Ebû Dâvûd, Hudûd, 36.

“Hayır” diyerek onaylamamış: “Hürmalıkların (bakım ve sulama) işlerini siz üstlenin biz de sizi mahsûle ortak yapalım.” demeleri karşısında Rasûlullah’ın i’tidâllî bu davranışı tasvip etmesinin ardından Muhâcir ve Ensâr: “İşittik ve itaat ettik.” demeleri i’tidâllî davranışları benimsediklerine dair bazı örnekler sunulacaktır.

Hz. Peygamber vefat ettiğinde öfkelenen Hz. Ömer’i Âl-i İmrân sûresinden âyetler okuyarak teskin eden Hz. Ebû Bekir’in davranışı onun da Hz. Peygamberin (s.a.s.) i’tidâle davranışını örnek almasının tezâhürlerinden birisidir.

CEZALANDIRMADA İ’TİDÂL

“Allah, size emânetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.”⁶⁸

“Eğer hüküm verirsen aralarında adâletle hükmet. Allah adil olanları sever.”⁶⁹

Peygamberimizin Cezâ Hukûku’nda da i’tidâllî hareketi ile ilgili olarak: “Mahzûm kabilesinden üst düzey bir âileye mensup Fâtıma (Binti el-Esed b. Abdilesed el-Mahzûmiyye)⁷⁰ adında bir kadın hırsızlık yaptığında: “Hırsızlık yapan bir kadının affı için Hz. Peygambere giderek aracılık yapmak isteyen Usâme’ye verdiği: “İsrâiloğulları, halkın ileri gelenlerinden biri suç işlediğinde onu cezalandırmadıkları ama sıradan biri aynı suçu işleyince ceza tatbik ettikleri zaman helâk edildiler. Eğer hırsızlık yapan Muhammed’in kızı Fâtıma bile olsa onun da elini keserdim.”⁷¹ örneğiyle Allah Rasûlü, ceza uygulanmaması için araya girenlere iltifat etmemiş ailesine bile hak ettikleri cezadan dur olmayacağını en güzel örnekleridir.

Allah’ın hüküm indirmediği konuları da suhûletle çözmeye çalıştığının bir göstergesi olarak Abdullah b. Râfi’nin Ümmü Seleme’den işitmiş olduğu rivayeti nakletmek istiyoruz: “Mirâs ve kaybolan mallar hususunda anlaşmazlığa düşen iki kişi Hz. Peygamber’e geldiğinde O, şu sözleri söylemişti: “Muhakkak ki Ben, hakkında bana vahiy inmemiş olan hususlarda şahsî görüşümle aranızda hüküm veririm.”⁷²

VASİYETTE İ’TİDÂL

Sa’d b. Ebu Vakkâs, hastalandığı zaman: “Ey Allah’ın Rasûlü malımın tamamını vasiyyet edeyim mi? diye sorduğunda, Hz. Peygamber malın tamamını veya yarısını vasiyyet etmesine razı olmayıp ancak 1/3’ünü vasiyyet edebileceğini zira geride başk Hz. Peygamalarına el açan fakir vârisler bırakılmasının kendisi için daha iyi olduğunu, çoluk, çocuğuna yedirdiği nafakanın kendisi için daha iyi olduğunu ifade etmesi de mirâsın vasiyyetinde nasıl davranması gerektiğine işaret ederek onu vasiyyetinde i’tidâllî davranmaya yöneltmiştir.

VEFAT EDENİN ARDINDAN İSYÂN DEĞİL İ’TİDÂL

Peygamberimizin (s.a.s.) oğlu İbrahim’in vefat ettiği gün tutulan güneşin İbrahim’in ölümünden dolayı tutulduğunu ifade eden Ashâb-ı Kirâm’a: “Güneş ve Ayın Allah’ın 2 işareti olduğunu hiç kimsenin doğumundan veya ölümünden dolayı tutulmayacağını ifade etmiştir.”⁷³ Etrafındaki sahâbîler oğlunun vefatından dolayı O’nun ağlaması karşısında şaşırırken: “Kalp hüzünlenir. Göz yaşarır.”⁷⁴ buyurmuştur.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) Hz. Peygamber vefat ettiğinde sinirlenip öfkelenen Hz. Ömer’i Âl-i İmrân suresinden: “Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de, elçiler gelip geçmiştir. Öyleyse şimdi, O, ölür veya öldürülürse topuklarınızın üstünde geri mi döneceksiniz? Kim topukları üzerinde geri dönerse, Allah’a hiç bir şekilde zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”⁷⁵ âyetini okuyarak teskin etmesi onun da Hz. Peygamberin (s.a.s.) i’tidâle davranışını örnek almasının tezâhürlerinden birisidir.

⁶⁸ Nisâ, 4/58.

⁶⁹ Mâide, 5/42.

⁷⁰ Salim Öğüt, “Fâtıma binti Esed” *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995. c. XII, s. 26.

⁷¹ *Buhârî*, Hudûd, 12.

⁷² *Ebû Dâvûd*, Akdiye, 7

⁷³ “ Gece, Gündüz, Güneş ve Ay Allah’ın varlığının delillerindedir.” Fussilet,41/37.

⁷⁴ *Buhârî*, Cenâiz, 33, Eymân, 9; *Muslim*, Cenâiz, 9, 11.

⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/144.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in Kur'an'ın kendisinden istediği i'tidâlli davranışları öncelikle nefsinde yaşayarak örnek davranışlar sergileyerek "usve-i hasene", "güzel ahlâkın sâhibi" gibi sıfatlarla takdim edilmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) örnek davranışlarını model olarak alan sahâbe-i kirâmın i'tidâlli davranışları, hem mü'minlerin kendi şahsiyetlerinin olgunlaşması hem de toplumlarının huzur ve sukûnu için gereklidir.

Yüce Allah'ın beyan ettiği ayetlerden ve Peygamberimizin (s.a.s.) hadislerinden zikrettiğimiz örneklerde hem kişinin şahsında hem de toplumda i'tidâlli davranmanın gereğini yapmanın elzem olduğu açıktır. Peygamberimiz ibadetlerde dengeli hareket etmiş ibadette az da olsa devamlı olanı övmüş, aşırı gidenlerin ibadetin asıl gayesini anlamaktan uzak olan davranışlarının insanları helâka götüren davranışlardan olduğunu, ancak gücümüz nispetinde sorumlu olacağımızın hatırdan çıkarılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle orta ümmetin asıl gayesinin adâlet (i'tidâl) olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Allah'ın âyetleriyle ikaz ettiği ve Peygamberimizin de hadislerinde bizzat uyguladığı, ashâb-ı kirâma da rol model olduğu, ifrattan ve tefritten uzak sağlıklı bir din algısı oluşturmaktır.

Sağlıklı bir din algısı oluşturan kimselerin, i'tidâlli davranışlar oluşturmaları, ibadetlerini ferdî ve toplumsal boyutta dengeli yapması, toplumun huzur ve sukûnuna katkı koyabilmesi açısından önemli bir merhaleyi oluşturabilecek ve huzur ve sukûnun hâkim olduğu toplumların yetiştirdiği nesiller hem ilmen hem fikren hem de ahlâken örnek konumlara

Sahip olabileceklerdir.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM.

AHMED B. HANBEL, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

EL-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs Ammâ's-Tehere mine'l-Ehâdis ale's-Sunneti'n-Nâs*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1408/1998.

EL-BUHÂRÎ Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Akçağ Yay., Ankara, 1988.

ÇAĞIRICI, Mustafa, "İ'tidâl" *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2001. c. XXIII, s. 456.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdirrahmân, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

EBÛ DÂVÛD Süleyman b. el-Eş'âs, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

HEMMÂM B. MÜNEBBİH, *İlk Hadîs Mecmûlarından Hemmâm b. Münebbih'in Hadîs Mecmûası* (trc. Mehmet Râğıb İmamoğlu), Doğu Matbaası, Ankara, 1966.

İBN MÂCE Abdullah b. Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

İBN MANZÛR, Cemâluddin Muhammed b. Mukrim *Lisânu'l-Arab* "Adl" mad. Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

MÂLİK B. ENES, *el-Muvatta*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

MUSLİM b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

EN-NESÂÎ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

EN-NEVEVÎ Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi* ((*Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*), (terc. ve şerh: M. Yaşar Kandemir, v.dğr.) , I-VIII, Erkam Yay., İstanbul, 2014.

ES-SUYÛTÎ, Celâluddîn b. Ebî Bekir, *el-Câmiu's-Sağîr fi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990.

ET-TİRMİZÎ Muhammed b. İsa, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

ÖĞÛT, Salim, "Fatıma binti Esed" *DİA*, TDV Yay. İstanbul, 1995. c. XII, s. 26.

YAVUZ, Mehmet "İbn Cinnî" *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995. c. XVII, s. 397-400.